

ESSENCIAL

El llenguatge de la ràdio i de la TV

Joan Julià-Muné

edicions
bromera

I. Introducció

1. Dues dècades de difusió regular del català per antena i pantalla

L'any 2003 va ser un any d'aniversari per a la Corporació Catalana de Ràdio i Televisió —d'ara endavant CCRTV. Feia justament vint anys que Catalunya Ràdio i TV3 van iniciar les seves emissions i d'aleshores ençà han garantit que puguem sentir ràdio i veure/sentir televisió en català de forma regular. És, doncs, un bon moment per a reflexionar a l'entorn de l'instrument que en els dos casos serveix per a informar, entretenir, instruir o formar: la *llengua oral dels mèdia*.

A l'hora d'analitzar la llengua dels mitjans de comunicació orals —sobretot de la ràdio i la televisió— s'imposen dues maneres de fer-ho: de portes endins i de portes enfora. En el primer cas, hem de tenir en compte que els mèdia desenvolupen un llenguatge propi, allò que s'anomena *llenguatge periodístic*, i que en un sentit ampli podríem aplicar a diferents situacions. Per exemple, els periodistes utilitzen un determinat argot que els serveix per referir-se a elements tècnics o per simplificar les indicacions que reben durant l'emissió d'un programa. Aquest tipus de llengua no arriba ni a l'oient ni al telespectador. Tanmateix, hi ha un determinat tipus de llenguatge —afecta sobretot el lèxic— que usen de forma continuada els periodistes i que com a audiència podem identificar fàcilment. És freqüent que quan es canvia de tema el locutor digui «canviem de registre» o que, gràcies a les

cròniques esportives, tothom sàpiga què vol dir ser «el pitxitxi» o «tenir la carta de llibertat». Justament la projecció cap enfora d'aquesta *manera de dir* és la que ara i aquí més ens interessa.

El paper fonamental que avui desenvolupen els mitjans orals en el nostre àmbit és sens dubte el fet que actuen com a transmissors culturals i lingüístics a través d'una llengua –el català– amb què s'identifica bona part dels receptors. D'aquí que es qualifiquin com a *instruments de socialització* al mateix nivell, o fins i tot en un de superior, que l'escola o la família. D'altra banda, hi ha molta gent que té la possibilitat d'accedir a un determinat tipus de discurs de formalitat mitjana-alta, (que és el que identifica, posem per cas, els programes informatius –ben diferent del parlar que sentim al carrer o a casa nostra–), al qual si no fos pels mitjans de comunicació orals possiblement no hi accediria mai. És en aquest sentit que els mitjans aconsegueixen també una *funció pedagògica*. Pensem que els mitjans de comunicació formarien part del que s'ha anomenat l'«oralitat secundària» i que es defineix com un període en el qual l'oralitat es transmet pel telèfon, per la ràdio, la televisió i, en definitiva, a través de l'alta tecnologia però que al seu torn depèn de l'escriptura i la impressió (Gifreu, dins Martí i Mestres 2003: 139). Com veurem més endavant, bona part de l'oralitat que consumim a través dels mitjans té un origen gràfic: la galàxia Marconi (l'inventor de la radiofonia) es recolza en la galàxia Gutenberg (l'inventor de la impremta).

Paral·lelament, si tenim en compte que els mitjans orals fan precisament de la llengua oral el seu vehicle d'expressió i que, a més, desenvolupen les funcions que acabo d'esmentar, es converteixen necessàriament, per diverses raons, en *models*

lingüístics a través dels diferents programes o dels gèneres que s'hi contenen. En primer lloc, perquè presenten fragments de la societat en els quals la gent es veu reflectida i no sols pel fet que determinats personatges expliquin una història propera a l'oient o al telespectador –sovint no hi té res a veure–, sinó sobretot per la manera *com* ho expliquen. Aquesta és la raó per la qual les tertúlies radiofòniques acostumen a deixar sentir la veu de l'oient a través del telèfon o el motiu pel qual triomfen sèries televisives de producció pròpia, perquè els personatges del barri són i s'expressen com ho faríem nosaltres o qualsevol veí nostre. En el cas de la ficció, per tant, la llengua cal que garanteixi la *versemblança* i l'*adequació* lingüístiques.

En segon lloc, els mitjans actuen com a models en el sentit que aconseguen un grau d'*implicació* força considerable per part dels receptors. Això passa de manera molt clara en l'àmbit de la televisió amb un tipus de programes adreçats a un públic infantil i juvenil. Segurament la implicació no s'assoleix tant amb la identificació amb els personatges de ficció sinó amb l'entorn que creen aquests programes, que s'adrecen als nens o als joves amb un llenguatge específic i que fins i tot arriben a crear un microunivers d'implicació lingüística; seria el cas dels programes *Club Super 3*, *Sputnik*, *A la babalà*, etc. Amb aquest tipus de programació, els mitjans sovint contribueixen a la difusió d'*argots*.

En darrer terme, el paper dels mitjans orals com a models lingüístics necessàriament ens ha de dur a una dimensió que és segurament la menys identificable per part de l'oient o el telespectador en el dia a dia, però que sens dubte és la que ens permet avaluar-ne la importància com a *agents de difusió lingüística* en

l'eix cronològic. Em refereixo al fet que en l'àmbit català aquests mitjans orals no sols són els que han contribuït i contribueixen a la difusió d'un model de llengua oral determinat sinó que a la vegada han impulsat tant les reflexions com les propostes a l'entorn del que hauria de ser l'*estàndard oral català*. Hem de tenir en compte que aquestes reflexions i propostes s'originen a partir dels anys vuitanta, que, com recordava al principi, és quan comencen a emetre Catalunya Ràdio i TV3.

Tanmateix, avui, i des de la perspectiva que aporta el pas dels anys, la convergència entre el que és la manera de *fer* i sobretot la manera de *dir* dels mitjans orals –i el que s'esperaria que *fos*– des de l'òptica estrictament lingüística, de vegades crea una dissociació que cal intentar explicar des de les dues vessants (la dels lingüistes i la dels periodistes), perquè sovint el que sentim als mitjans de comunicació és un reflex ben viu del català oral dels nostres dies.¹

2. La llengua i els mitjans de comunicació orals: panoràmica general

S'ha dit que l'espai cultural català² pateix uns dèficits històrics i estructurals considerables, que ens impedeixen posar-nos a

1. En aquesta línia pot resultar força útil l'anàlisi que proposa Ivan Tubau a *Paraula viva contra llengua normativa*. Barcelona: Laertes, 1990.
2. GIFREU, J. (2003): *La potenciació de l'espai cultural i audiovisual català. Estudi prospectiu i proposta de línies d'actuació. Documents de Reflexió Estratègica 1*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, p. 18.

l'alçada del de països europeus de demografia similar. Aquest seria el cas de Dinamarca i altres països que disposen d'estat propi i on la comunitat lingüística no es troba fragmentada en administracions diverses, sense haver de fer front tampoc a una situació de «bilingüisme» que acabi consolidant l'estatus de llengua minoritzada, com és el cas del català. Aquesta situació, doncs, dificulta en bona mesura que puguem parlar d'un *espai comunicatiu català*.

Tot i que l'oferta radiofònica i televisiva en llengua catalana ha crescut en els darrers anys, les quotes respecte a d'altres àmbits audiovisuals, com poden ser el cinema o el vídeo, encara se situen en uns percentatges baixos. Bàsicament tinc en compte dades del Principat, atesa la situació dels mitjans de comunicació orals en català al País Valencià i a les Illes Balears i, sobretot, per la dificultat de poder disposar de dades comparables. Així i tot, per fer una valoració global dels mitjans de comunicació en català, encara que no des del punt de vista de l'ús lingüístic, pot resultar útil la *Guia de mitjans de comunicació en català*.³ L'obra classifica els mitjans en cinc categories: premsa, ràdio, televisió, premsa digital i agències de notícies, i ens informa d'un miler de mitjans de comunicació repartits per Catalunya, el País Valencià, les Illes Balears i Andorra, sense oblidar la Catalunya Nord, la Franja de Ponent i l'Alguer.

Maria Corominas, de l'Institut de la Comunicació de la Universitat Autònoma de Barcelona, en el seu informe sobre

3. FORTUNY, J. (ed.) (2003): *Guia de mitjans de comunicació en català*. Barcelona: Associació de Publicacions Periòdiques en Català (Appec).

la llengua als mitjans de comunicació a Catalunya en fa la radiografia següent:⁴

Els primers anys dos mil, la llengua catalana ha guanyat presència als mitjans de comunicació per bé que continua darrere el castellà, tot i l'augment de la dotació de les polítiques de foment. El català s'ha incrementat a la ràdio generalista, s'ha reforçat a Internet i conserva el predomini a la premsa comarcal i a les ràdios i televisions locals. Davant d'això, la penetració als grans mitjans és menor, amb una feblesa molt rellevant en el sector cinematogràfic i un pes baix als mitjans vinculats a grups d'implantació estatal.

Segons el darrer informe del Consell de l'Audiovisual de Catalunya⁵ –d'ara endavant CAC–, l'oferta radiofònica de Catalunya arriba a les 327 estacions de ràdio en freqüència modulada, de les quals 206 són ràdios municipals, 94 ràdios comercials, 8 emissores públiques autonòmiques i estatals,

4. COROMINAS, M. i MORAGAS, M. de (ed.) (2003): *Informe de la comunicació a Catalunya 2001-2002*. Bellaterra/Castelló de la Plana/Barcelona/València: Servei de Publicacions de la UAB/Publicacions de la Universitat Jaume I/Universitat Pompeu Fabra/Servei de Publicacions de la Universitat de València, p. 247.

Per conèixer l'evolució de la presència del català als mitjans de comunicació, es pot consultar *El català en els mitjans de comunicació. Situació actual i perspectives* (2002). Barcelona: Societat Catalana de Comunicació.

5. CONSELL DE L'AUDIOVISUAL DE CATALUNYA (2003): *Informe de l'Audiovisual a Catalunya 2002. Quaderns del CAC* (núm. extraordinari, maig 2003). Barcelona: Generalitat de Catalunya, p. 61.

i 19 emissores de caràcter comunitari o lliure. D'aquestes dades es dedueix que quan parlem del mercat radiofònic cal distingir diferents tipus d'emissores encara que fonamentalment es pot parlar de la *ràdio pública* (emissores estatals, autonòmiques i municipals) i la *ràdio privada* (emissores amb implantació estatal o autonòmica, emissores independents i comercials).⁶ D'altra banda, com es pot suposar, les emissores esmentades tenen una cobertura molt diversa, de manera que en la major part del territori es poden sintonitzar com a molt una vintena de programacions diferents, i són les capitals on se'n poden agafar més —una trentena— i les comarques més aïllades, com les pirinenques, on se'n poden sintonitzar menys: tan sols tres o quatre.

Pel que fa a l'oferta televisiva, l'informe esmentat del CAC (p. 25) indica que el total de l'oferta de la petita pantalla a Catalunya és de 110 canals en obert i 77 canals de pagament, a part de les programacions internacionals sintonitzables via satèl·lit. Dins el primer grup, d'oferta gratuïta, hi tenim 104 televisions locals, dos canals públics d'àmbit autonòmic (TV3 i K3/33 —cf. Canal 9 i Punt 2 al País Valencià—), dos d'estatals (TVI i La 2) i dos canals privats també d'àmbit estatal (Antena 3 TV i Telecinco). La diferència fonamental entre l'oferta gratuïta i la de pagament és que en el primer cas s'ofereix un tipus de programació generalista, exceptuant els espais de la

6. Per tenir una imatge global del sistema radiofònic català, vegeu MARTÍ, J. M. (1996): *La ràdio a Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.

programació que s'emeten en desconnexió territorial, mentre que en el segon s'ofereix programació més especialitzada (cinema, documentals, esports, etc.).

Amb relació a l'ús del català es pot assegurar que la seva presència en les estacions radiofòniques que emeten des de Catalunya ha passat del 20% el 1981 al 50% el 2002. De totes maneres s'observen diferències segons el tipus d'emissores:

En termes d'oferta, les emissores públiques emeten majoritàriament en català. Així són exclusivament en català –amb l'excepció de la música– les emissores de la Generalitat (Catalunya Ràdio, Catalunya Música, Catalunya Informació i Catalunya Cultura), Ràdio 4 de RNE i COMRàdio. [...]

En relació amb les emissores municipals de ràdio, la normativa preveu que, si bé difondran majoritàriament en català, poden tenir en compte la situació sociolingüística concreta de la població. La presència del català és dominant en aquestes emissores. [...]

En la radiodifusió comercial privada, el desplegament de la normativa sobre política lingüística ha comportat un creixement de la presència del català, tant pel que fa a emissores com a hores d'emissió. [...]

Des d'una altra perspectiva, l'estudi de les graelles de programació posa de manifest que, de forma molt estesa, les emissions vinculades a cadenes amb implantació estatal emeten en català en temps de desconnexió. En aquest sentit, en una anàlisi feta el juliol de 2002, només es van detectar com a excepcions a aquesta tendència les emissores locals de COPE; algunes d'Onda Rambla Catalunya, on la presència del català variava segons els casos, i Ràdio Salut-Europa FM. [...]

Pel que fa a les cadenes privades autòctones, i també d'acord amb les graelles de programació de juliol de 2002, set sobre vuit emetien exclusivament en català: Flaix FM i Ràdio Flaixbac, Ona Catalana i Ona Música, RAC 1 i RAC 105 FM i Ràdio Estel. L'excepció és Radio Tele-Taxi/RM Radio [...].⁷

En l'àmbit televisiu, les dades relatives als canals de la CCRTV contrasten amb les corresponents a la resta de l'oferta:

En els primers anys dos mil, ha augmentat el nombre d'hores d'emissió de televisions terrestres a Catalunya. [...] Aquesta puja fa que les emissions de la Corporació Catalana de Ràdio i Televisió (CCRTV) augmentin el seu pes d'un 89,5% de l'oferta en català, el 2000-2001, a un 90,4%, el 2001-2002, mentre que les de RTVE disminueixen d'un 8% a un 7,1%, perquè si bé La 2 amplia horaris d'emissió manté el mateix temps en català i La Primera el disminueix mitja hora; les emissores privades es mantenen en un 2,4%, tot i que amb una variació en la distribució entre Telecinco i Antena 3 [...].

L'oferta en català es completa, en les emissores terrestres, amb les televisions locals (TVL), que emeten majoritàriament en català.⁸

7. COROMINAS, M., *op. cit.*, p. 255-256.

8. COROMINAS, M., *ibid.*, p. 256-257.